

NICOLAE ISAR

**O ISTORIE A PRINCIPATELOR ROMÂNE.
DE LA EMANCIPARE POLITICĂ LA UNIRE.
1769-1859**

NICOLAE ISAR

**O ISTORIE A PRINCIPATELOR ROMÂNE.
DE LA EMANCIPARE POLITICĂ LA UNIRE.**

1769-1859

Ediție revizuită

**EDITURA UNIVERSITARĂ
București, 2016**

Colecția ISTORIE ȘI ȘTIINȚE POLITICE

Redactor: Gheorghe Iovan
Tehnoredactor: Nicolae Isar
Coperta: Monica Balaban

Editură recunoscută de Consiliul Național al Cercetării Științifice (C.N.C.S.) și inclusă de Consiliul Național de Atestare a Titlurilor, Diplomelor și Certificatelor Universitare (C.N.A.T.D.C.U.) în categoria editurilor de prestigiu recunoscut.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

ISAR, NICOLAE

**O istorie a Principatelor Române : de la emancipare politică la
Unire : 1769-1859** / Nicolae Isar. - Ed. reviz. - București : Editura
Universitară, 2016

Conține bibliografie
ISBN 978-606-28-0443-5

94(498)"1769/1859"

DOI: (Digital Object Identifier): 10.5682/9786062804435

© Toate drepturile asupra acestei lucrări sunt rezervate, nicio parte din această lucrare nu poate fi copiată fără acordul Editurii Universitare

Copyright © 2016
Editura Universitară
Editor: Vasile Muscalu
B-dul. N. Bălcescu nr. 27-33, Sector 1, București
Tel.: 021 – 315.32.47 / 319.67.27
www.editurauniversitara.ro
e-mail: redactia@editurauniversitara.ro

Distribuție: tel.: 021-315.32.47 / 319.67.27 / 0744 EDITOR / 07217 CARTE
comenzi@editurauniversitara.ro
O.P. 15, C.P. 35, București
www.editurauniversitara.ro

CUVÂNT ÎNAINTE

Lucrarea de față, într-o primă ediție, a fost publicată în anul 2010 la Editura Universității din București.

Difuzarea ei, până la epuizarea stocului propus de Editură, ne-a convins de interesul cititorilor, ceea ce ne-a sugerat elaborarea unei a doua ediții, revăzută.

Asupra titlului de bază al lucrării, „*O istorie a Principatelor Române*”, ne-am simțit obligați, în beneficiul cititorilor, să facem, de data aceasta, câteva precizări.

Cum rezultă din limita de timp indicată în titlu, 1769–1859, este vorba de analiza unui proces istoric, având la bază teritoriul Țării Românești și Moldovei, care are ca punct de pornire elaborarea cunoscutelor memorii de emancipare politică din anii 1769–1770, prilejuite de declanșarea unui nou război ruso-turc, și se încheie în anul 1859 odată cu realizarea Unirii Principatelor.

Fără îndoială, termenul de „Principatele Române” nu trebuie să stârnească nicio ambiguitate. În diplomația europeană a timpului era folosit acest termen cu precădere, voind a sublinia situația specială a Țării Românești și Moldovei, provincii românești care se constituiseră de la începutul lor în state de sine stătătoare, iar apoi, deși ajunseseră sub suzeranitatea Imperiului Otoman, își păstraseră atributele de bază ale suveranității. Toate acestea, spre deosebire de alte provincii românești – Transilvania, Bucovina, Basarabia, Dobrogea –, care, odată încorporate de marile imperii din vecinătate, nu-și putuseră păstra aceste atribute. Altfel, într-o terminologie generală, de pildă, și Transilvania, într-un anumit sens, era un principat, așa cum figurează în unele prezentări istorice (vezi de exemplu Wikipedia).

Să notăm aici că folosirea acestui termen, *Principatele Române*, trimitând la Țara Românească și Moldova este întâlnită frecvent în studiile istorice de specialitate¹, inclusiv în tratatul recent de istorie a românilor, publicat sub egida Academiei Române (vezi vol. VI și VII, Edit. Enciclopedică, 2002 și 2003).

Pentru desemnarea tuturor provinciilor românești, și după opinia noastră, este mai corect de folosit termenul de *Țări – Țările Române* –, iar nu acela de Principate, termenul de Principatele Române, cum am arătat mai sus, având o limitare în spațiu.

Cert este că împrejurările istorice, contextul politic și internațional au făcut ca Principatele Române, cu sensul arătat (uneori în diplomația europeană, este folosit și termenul de Principatele Dunărene!), să ofere o bază mai solidă de acțiune politică în direcția realizării aspirațiilor de emancipare politică și unitate națională.

Faptul își are o explicație logică: este vorba de două provincii românești – în perioada de aproape un secol, la care ne referim –, aflate sub una și aceeași dominație străină, a Imperiului Otoman. Dezvoltarea identică a instituțiilor din aceste provincii, pe de alta, evoluția tot mai precară, sub raport politic a Imperiului Otoman, au făcut ca aspirațiile de emancipare politică ale românilor să se realizeze, mai întâi, la nivelul celor două Principate. Așa cum vedea, mai departe, proiectele de la jumătatea secolului al XIX-lea, vizând realizarea unui stat național cuprinzând și Transilvania, de la bun început, erau sortite eșecului, cât timp lupta nu se putea duce concomitent cu mai multe mari imperii. Singura cale pe care se putea merge era aceea indicată de realitățile timpului, și din această optică se va realiza mai întâi, în 1859, Unirea Mică, înfăptuirea unui stat național

¹ Vezi de pildă, nu chiar de mult, Năstase Iordache, *Principatele Române în epoca modernă*, vol. I–II, Albatros, 1996, 1998. Sau, cu mai mult timp în urmă, Constantin C. Giurescu, *Principatele Române la începutul secolului XIX*, București, 1957. În acest sens, pot fi citați, cu lucrările lor, și alți reputați istorici, precum, Dan Berindei, Gh. Platon, L. Boicu ș.a.

aflat încă sub suzeranitatea Porții, dar cu șansele unei dezvoltări viitoare, răspunzând pe deplin aspirațiilor fundamentale ale românilor de pretutindeni.

Cu aceste lămuriri, sperăm ca noua ediție a lucrării noastre să satisfacă pe deplin interesul cititorilor, altfel, putându-se intitula tot atât de bine „Din istoria modernă a românilor”, ea având la bază, de fapt, textul sintezei noastre publicată la Editura Universitară, în anul 2006, *Istoria modernă a românilor - 1774/1784–1918*.

Fără îndoială, această prezentare a istoriei politice a Principatelor Române, pe parcursul unui interval de aproape un secol, de la 1769 la 1859, pe care o face lucrarea de față, nu exclude, de fel, raportarea la celelalte provincii românești, la celelalte ramuri ale poporului român. Altfel, nici nu ar fi posibil, dacă ne gândim la procesul unitar de afirmare a conștiinței naționale pe tot cuprinsul spațiului locuit de români. În acest sens, istoria politică a Principatelor Române într-o îndelungată perioadă de timp încorporează istoria formării și afirmării națiunii române, implicit, deci, a afirmării conștiinței naționale a românilor la nivelul tuturor provinciilor românești, iar conștiința națională a românilor de la sud și răsărit de Carpați, cum se știe, s-a hrănit din plin din spiritualitatea Școlii Ardelene, din care a descins și Gheorghe Lazăr, contemporanul și colaboratorul lui Tudor Vladimirescu, la 1821.

În sensul acestor aprecieri, lucrarea de față începe cu o *Introducere*, care trimite la procesul formării națiunii române, încadrat în această perioadă de aproape un secol.

INTRODUCERE

Considerații privind formarea națiunii române.

1. Cum se știe, conceptul de „națiune română” trimite la o comunitate etnică-istorică evoluată, care se revendică de la aceiași strămoși, dar mai ales care se definește pe sine prin trăsături și năzuințe specifice care o deosebesc de alte comunități. Or, această realitate, în cazul românilor, cum apreciază majoritatea exegeților, corespunde intervalului de timp cuprinzând, cu deosebire, ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea. Este perioada care face obiectul acestui volum și care corespunde, în cea mai mare parte, epocii „Luminilor” în Țările Române (deci, ultimelor trei decenii ale secolului XVIII – chiar celei de a doua jumătăți a acestui secol, după alți autori – și primelor trei decenii ale secolului XIX).

Aceasta ar fi perioada în care se relevă, în mod definitiv, în mod definitiv, trăsăturile specifice ale comunității naționale românești, pornind de la trăsăturile comunității românești din Transilvania – așa cum vor fi ele definite mai întâi de episcopul greco-catolic Inochentie Micu, apoi, amplificate în răstimpul evenimentelor din 1784 și 1791 și, mai ales, pe larg, înserate în lucrările corifeilor Școlii Ardelene – pe care, totodată, le constatăm extinse în această perioadă la sud și răsărit de Carpați, pe cea mai mare întindere a spațiului locuit de români.

În tot acest răstimp, mișcarea de redeșteptare națională s-a desfășurat în plan cultural și social-politic într-un flux continuu, parcurgând momente și etape definitorii, toate având ca liant un element esențial care se află la baza oricărei comunități naționale: *conștiința națională*.

2. Referindu-ne la formarea națiunii române și plasând etapa sa definitivă în perioada menționată, nu pierdem din vedere faptul că este vorba de un proces viu, într-o permanentă evoluție, care își are premisele în trecut, așa după cum, în perioadele următoare din istoria modernă a românilor, până la 1918, vorbim, în continuare, de afirmarea națiunii române.

Altfel spus, rădăcinile națiunii române, respectiv, ale conștiinței naționale moderne, trebuie să fie căutate în trecut, de-a-lungul secolelor de istorie medievală.

Cu deosebire din secolele XVI-XVII s-a afirmat un important element al conștiinței naționale, anume *conștiința de neam* (conștiința etnică); ea trimite la conștiința originii comune (romane sau daco-romane), în strânsă legătură cu ea afirmându-se și alți factori de conștiință vizând realitățile timpului: conștiința comunității de limbă, de religie, de teritoriu, de cultură, în general, de viață și luptă în solidaritate (inclusiv, de luptă pentru independență).

Este vorba de conștiința de neam pe care o afirmă, în primul rând, ideile marilor cronicari din secolul al XVII-lea – Grigore Ureche, Miron Costin, Dimitrie Cantemir, Stolnicul Constantin Cantacuzino ș.a. –, pe care, totodată, o afirmă realizarea primei unificări politice a Țărilor Române sub conducerea lui Mihai Viteazul.

Conștiința de neam se află la baza conștiinței naționale, este un factor indispensabil al acesteia, însă, conceptul de „conștiință națională” are conotații mai ample, el trimițând la o serie de alte elemente care se afirmă pe parcursul secolului al XVIII-lea, mai ales în epoca „Luminilor” (sentimentul mândriei naționale, îndemnul la renaștere națională etc.).

3. În sensul modern al cuvântului, conștiința națională apare o dată cu elaborarea și punerea în circulație a conceptului de „națiune română”. Or, acest fenomen se petrece în Transilvania spre jumătatea secolului al XVIII-lea, un asemenea concept fiind mai întâi elaborat și pus în circulație de către episcopul român, greco-catolic, Inochentie Micu. Conceptul ne indică, cum am mai

menționat, o comunitate națională evoluată, care se revendică de la aceiași strămoși și, totodată, se definește pe sine prin trăsături și năzuințe specifice care o deosebesc de alte comunități. El apare mai întâi în Transilvania, căci realitățile de aici – condițiile de aspirare națională la care sunt supuși românii, poziția lor de „tolerați” la care ei sunt obligați – au facilitat procesul de adâncire a individualizării lor; este un proces care, de altfel, constituie o parte integrantă a procesului mai general de diferențiere pe care îl generează iluminismul și pe care, în continuare, îl va accelera în mod hotărâtor Marea Revoluție Franceză. Acesta se desfășoară pe întreaga arie a Europei centrale și de sud-est, încorporând și Țările Române.

Starea de inferioritate politică, resimțită de toți românii din Transilvania, indiferent de starea lor socială și de confesiune, a fost de natură să determine fenomenul de solidaritate, care își găsește reflectarea în concepția învățatului episcop, Inochentie Micu, primul care formulează ideea de națiune în sensul modern al cuvântului, despărțindu-se de noțiunea medievală de „națiune”. Anume, el cere drepturi politice nu numai pentru categoriile sociale privilegiate, ci și pentru țărâtime, pentru „plebe”, pentru toți românii aparținând aceleiași comunități etnice. „În concepția lui – cum scria savantul istoric D. Prodan – națiunea, care trebuie să se ridice la cetățenie, la numărarea între stări, la națiune politică, e una cu națiunea etnică. El în nici o formulă nu separă, nicicând, pe cei de jos din națiunea română”².

Ideea de drepturi politice pentru membrii aceleiași comunități etnice – în speță, a populației românești din Transilvania – este dusă mai departe, pe linia unei definiții moderne a conceputului de „națiune” de către mișcarea *Supplexului* de la sfârșitul aceluiași secol, al XVIII-lea. Înainte însă de a-și găsi o afirmare hotărâtoare, conștiința națională a fost amplu

² D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, ediție revăzută, București, 1967, p. 188.

implicată în desfășurarea mării răscoale țărănești din 1784 condusă de Horea.

În cadrul mișcării *Supplex*-ului – actul fundamental al mișcării naționale a românilor din Transilvania –, cerându-se pentru români o reprezentare proporțională cu numărul lor în organele de conducere ale Transilvaniei, se considera ca un fapt de la sine înțeles aplicarea dreptului de „cetățenie” pentru toți românii, inclusiv pentru plebe și fără deosebire de confesiune.

În planul istoriografiei și lingvisticii, corifeii Școlii Ardelene – care nu sunt alții decât autorii *Suplex-ului* din 1791 –, pe urmele marilor cronicari din perioada anterioară, ale lui D. Cantemir în primul rând, în condițiile luptei de emancipare națională, au dezvoltat ideile privind originea comună și continuitatea istorică, la această demonstrație adăugând elemente în plus, pe care nu le-am găsit la înaintași, anume, îndemnul la redeşeptare, în numele originii latine, sentimentul mândriei și solidarității naționale ș.a.

În Principatele Române dunărene, raporturile inter-etnice erau altele decât în Transilvania; exista aici, este drept, o minoritate greacă în frunte cu domnii veniți din Fanar, care se bucura de privilegii și priorități la ocuparea funcțiilor în stat, dar ea nu se revendica pe sine ca o „națiune greacă” conlocuitoare, privilegiată în raport cu românii; aflați într-o inferioritate numerică absolută în raport cu românii, numai individual, în sens politic, ei își susțineau interesele în Principate, patria lor rămânând Grecia, și se revendicau de la o „națiune greacă” al cărui teritoriu național recunoscut era al Greciei. Dovadă că așa stăteau lucrurile o constituie faptul că cei mai mulți dintre demnitarii de origine greacă din Principate sau titulari ai unor funcții modeste – domnitori, înalți dregători, înalți ierarhi ai Bisericii, egumeni de la conducerea mănăstirilor închinată, dascălii din Academii –, o dată cu încheierea mandatelor în funcții se retrag din Principate împreună cu agoniseala lor, de obicei reîntorcându-se în patrie. Cei puțini care rămân găsesc în mediul românesc posibilități de existență normală, unii dintre ei

cum va fi, de pildă, cazul lui C. Aristia – la exemplul căruia se referă cunoscutul exeget literar D. Popovici – aveau să-și însușească în deplină conștiință idealurile comunității naționale românești.

Așadar, în Principatele dunărene, cum observăm, procesul de edificare a conștiinței naționale a avut cu totul alte dimensiuni decât în Transilvania; aici, lupta avea să se ducă împotriva unui sistem de privilegii, conjugat cu dominația Porții, și din care urma să rezulte, în primul rând, restabilirea domniilor pământene, dar și înlăturarea supremației limbii și culturii grecești.

Ideea de „națiune română”, fie și cu sprijinul binefăcător al dascălilor ardeleni, trecuți în Principate, și-a croit aici drum, în mod firesc, cu un oarecare decalaj față de Transilvania, pentru a o vedea afirmată cu o mai mare claritate la sfârșitul secolului al XVIII-lea și mai ales în primele decenii ale secolului al XIX-lea. În condițiile dominației străine, ea s-a afirmat în primul rând pe plan cultural, în contextul luptei pentru școală și cultură în limba națională; mai întâi Seminarul de la Socola, înființat în 1803, apoi Școlile naționale întemeiate la Iași și București, sub conducerea lui Gh. Asachi și Gh. Lazăr, au constituit un rezultat al curentului pentru școală și cultură în limba națională, au dat expresie, după cum apreciază o serie de autori, conștiinței naționale la sud și răsărit de Carpați, în ajunul revoluției condusă de Tudor Vladimirescu.

În privința rolului jucat de dascălii ardeleni trecuți în Principate și a influenței Școlii Ardelene la sud și răsărit de Carpați, trebuie făcută o precizare. Rolul acestor factori în afirmarea conștiinței naționale în Principate a fost deosebit de important, dar, așa cum s-a arătat de multă vreme în istoriografia română, cu referire, în primul rând la Gh. Lazăr, nu este vorba, nicidecum, de un descălecat cultural. Și aici, în Principate, există un filon intern de afirmare a conștiinței naționale pe linia ideilor care vin de la cronicarii din perioada anterioară. Este semnificativ în această privință faptul că un Chesarie de Râmnic enunță ideea descendenței latine, în prefețele la *Mineele* de la Râmnic, la o

dată când nu începuse încă elaborarea lucrărilor de seamă ale corifeilor Școlii Ardelene, așa după cum, întemeierea Școlii naționale de la „Sf. Sava”, sub conducerea lui Gh. Lazăr, în 1818, nu ar fi fost posibilă fără sprijinul marilor boieri munteni, care se dovedeau convinși de necesitatea unei asemenea școli.

Iluminismul își vădea și aici, la sud și răsărit de Carpați, consecințele pe tărâm practic, cultural; ideea luminării prin școală a celor mulți se conjuga cu ideea redeşeptării naționale, în sensul că școala pentru „luminarea” celor mulți însemna școală în limba națională, în limba mării majorității a populației.

Pe de altă parte, mișcarea de emancipare politică din Principate, concretizată în elaborarea de importante proiecte de reforme, începând din anii 1769-1772, s-a constituit și ea într-o premisă importantă a afirmării conștiinței naționale. Este o mișcare reformatoare patronată de o elită constituită din marii boieri, cărora N. Iorga nu le refuză spiritul național-patriotic³. În plan politic, conștiința națională se afirmă cu vigoare în răstimpul revoluției din 1821, condusă de Tudor Vladimirescu. Pe linia definirii națiunii drept o comunitate națională din care fac parte nu numai „clerul și clasa boierească”, ci și cei de jos, marea majoritate a populației, țărănimea (în termenii cărțurilor ardeleni, „plebea”), aveau să se înscrie apelurile lui Tudor Vladimirescu la „unirea neamului”, adresate boierilor și tuturor locuitorilor țării. „Fraților! – scrie el, în proclamația adresată bucureștenilor, cu prilejul intrării în Capitală – aduceți-vă aminte că sunteți părți ale unui neam [...], datorie netăgăduită avem să uităm patimile cele dobitocești și vrajbele care ne-au defăimat atât încât să nu fim vrednici a ne numi neam. Să ne unim dar cu toții, mici și mari, și ca niște frați, fii ai unia maici, să lucrăm cu toții împreună, fieșcare după destoinicia sa, câștigarea și nașterea a doua a dreptăților noastre”⁴. Această nouă viziune asupra

³ Între altele, referindu-se la elaborarea hațișerifului din 1802, N. Iorga observa că acesta se născuse din „vechea conștiință națională a boierilor români”. Cf. *Istoria Românilor*, vol. VII, București, 1938, p. 136

⁴ *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, vol. I, București, 1959, p. 385.

conceptului de „națiune”, pe care o găsim la Tudor Vladimirescu, cum vom vedea mai pe larg la locul potrivit, capătă un anumit grad de generalizare, constituindu-se într-un factor comun cu numeroase scrieri din perioada imediat următoare aparținând unor cărturari proveniți, ca și Tudor Vladimirescu, din păturile largi ale societății românești (de pildă, *Cugetul adevăratului Român către frații săi Români* ș.a.).

Ca și în cazul Transilvaniei, începând mai ales din 1821, ideea națională se afirmă în plan cultural, într-un proces continuu, pregătită mereu să se implice, la momentul potrivit, în plan politic. Conceptul însuși de „națiune” („nație”), cu semnificația sa reală, definită mai sus, capătă o largă circulație de la această dată, conjugată cu o serie de alte concepte, în afara celui de „unire a neamului”: patrie, patriotism, rezeșteptare, reînviere, cetățenie, frăție, frățietate ș.a.. Apelul cărturarilor la „luminarea” celor mulți, prin școală, se împletește cu apelul la rezeșteptare națională. Cum afirma un dascăl-cărturar, în aprilie 1827, lipsa învățăturilor fusese pricina decăderii „patriei noastre și neamului românesc”; altfel, „de învățăm, negreșit era să cunoaștem că suntem nație și era să râvnim cinstea și dreptul național”⁵.

Ținând seama de aceste realități în planul conștiinței naționale atât în Transilvania, cât și la sud și est de Carpați, se poate spune că ideea națională sau conștiința națională, în sensul modern al cuvântului, au o vechime apreciabilă la români – ca să nu mai vorbim de vechimea temeliei lor, conștiința de neam. Ideea națională nu apare, cum afirmă o serie de cercetători ca „descoperire” tardivă a spiritului romantic de la 1848 și nici atât de târziu, într-o etapă în care ea ar fi de constatat numai o dată cu apariția statului național. Altfel spus, sub raport cronologic există un decalaj între etapa formării națiunii române și aceea a formării statului național român; dacă putem vorbi de la 1821 de existența națiunii române, din această etapă, cum am observat, conștiința

⁵ Cf. N. Isar, *Spiritul „Luminilor” și geneza ideii naționale. Pe marginea unor texte mai puțin cunoscute*, în volumul, *Identitate națională și spirit european. Academicianului Dan Berindei la 80 de ani*, Edit. Enciclopedică, București, [2003], p. 158.

națională fiind atestată cu toată claritatea și în Principatele dunărene, deci pe cea mai mare cuprindere a spațiului locuit de români, statul național, în împrejurările istorice date, se va constitui abia în 1859.

Este drept că, cel puțin în intervalul 1821-1848, aveau să se maturizeze acele instituții și domenii ale culturii care dau personalitate unei națiuni: școală națională, istoriografie națională, literatură națională etc.; totodată, numai în acest interval, după 1834, în epoca regulamentară, ideea înfăptuirii statului național devine un deziderat principal al mișcării de redeşeptare națională, afirmarea acestei idei la 1848, iar apoi traducerea ei în viață, prin înfăptuirea Unirii Principatelor la 1859, venind ca un corolar al afirmării națiunii române, ca un factor decisiv de consolidare a ei.

O dată cu înfăptuirea Unirii Principatelor, națiunea română își consacră existența pe plan european, își înscrie numele pe harta națiunilor europene, așa după cum statul național român își înscria numele, alături de alte state europene, în istoria universală. În continuare, trebuia să se acționeze pe linia dimensiunii sociale a ideii naționale, prin reformele instituționale și social-economice, înfăptuite în timpul domniei lui Al. I. Cuza, urmând a se întări atât națiunea română, cât și statul național român modern, în perspectiva realizării Independenței și desăvârșirii unității naționale.

I. PRINCIPATELE ROMÂNE, ÎN CONTEXT EUROPEAN, LA SFÂRȘITUL DOMNILOR FANARIOTE (1769-1821)

1. Evoluția statutului politic internațional al Principatelor Române și mișcarea de emancipare politică (1769-1821)

La sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, situația Țărilor Române continuă să fie marcată de politica de expansiune a marilor puteri și de interesele lor în Europa Centrală și de Sud-Est; Țara Românească și Moldova se aflau sub dominația Imperiului otoman, din secolele trecute, această dominație intrând într-o nouă etapă odată cu instaurarea la conducerea lor a domniilor fanariote (în anul 1711, în Moldova, în 1716, în Țara Românească); Transilvania se afla încorporată în Imperiul habsburgic, de la sfârșitul secolului al XVII-lea, dominația acestui imperiu în secolul al XVIII-lea, de asemenea, căpătând forme specifice, în cazul românilor, ea împletindu-se strâns cu asuprirea națională, exercitată asupra lor de către nobilimea maghiară; altă provincie românească, Bucovina, era încorporată de Austria în 1775, la un an după încheierea războiului ruso-turc din 1768-1774; în sfârșit, o altă provincie românească, Basarabia, cuprinzând teritoriul dintre Prut și Nistru al Moldovei istorice, era încorporată de către Rusia, în 1812, în urma tratatului de pace de la București, care punea capăt războiului ruso-turc din anii 1806-1812.

Ținând seama de această situație politică specifică fiecăreia dintre Țările Române, precum și de configurația politică interna-

țională, lupta de emancipare politică a românilor a fost adaptată de către elitele politice românești în raport cu aceste realități.

Evoluția problemei orientale, cum se știe, a fost marcată în cursul secolului al XVIII-lea de războaiele ruso-turce și ruso-austro-turce, desfășurate în bună măsură pe teritoriul Țării Românești și Moldovei. Aceste războaie au avut importante urmări pentru români și în afara lor este greu de înțeles istoria Principatelor Române⁶.

1. Primul din seria războaielor de la sfârșitul secolului al XVIII-lea – cel din 1768-1774, încheiat cu pacea de la Kuciuk-Kainargi – a avut o însemnătate deosebită pentru români, a fost plin de învățăminte pentru elitele politice și societatea românească.

În primul rând, s-au afirmat, în acest război, dorința de libertate a românilor și spiritul lor de sacrificiu. Cum se știe, alături de Rusia, în speranța eliberării de sub dominația otomană, a avut loc o masivă participare a voluntarilor români, numărul acestora, până la sfârșitul războiului, după unele calcule, atingând cifra de 12.000. Este vorba, dacă avem în vedere această cifră, nu numai de marii boieri participanți la război, cât și de oamenii de rând, acești voluntari (panduri) aducându-și contribuția la eliberarea rapidă de sub ocupația trupelor turcești a Moldovei și Țării Românești (fără Oltenia) până la începutul anului 1770. La sfârșitul anului anterior – în decembrie 1769 – se petrecuse un act remarcabil, anume eliberarea orașului București, în primul rând, prin acțiunea voluntarilor români (detașamentul condus de polcovnicul Ilie Lăpușeanu). Și tot la această dată, în decembrie 1769, când turcii încercaseră să recucerească orașul București, în lupta lor pentru eliberarea Capitalei, în apropiere, la Comana, cădea Pârvu Cantacuzino, în timp ce orașenii și țăranii din zonă se răsculau împotriva turcilor. În cursul acestui război, au participat voluntari români și la numeroase alte bătălii – Focșani,

⁶ Se cuvine amintită aici cea mai veche sinteză asupra acestor războaie, aparținând lui A.D. Xenopol, *Războaiele dintre ruși și turci și înrăurirea lor asupra țărilor române*, vol. I-II, Iași, 1880, operă care interesează și astăzi, cel puțin sub raportul viziunii marelui istoric asupra acestor evenimente.

Movila Răbâiei, Cahul ș.a.–, aducându-și sacrificiul de sânge pentru eliberarea țării de sub dominația turcească.

S-a afirmat cu toată evidența, în cursul desfășurării acestui război, opțiunea elitei politice din Principate – marea boierime – pentru o alianță cu Rusia, în scopul înlăturării dominației Porții, o dominație care cunoaște la această dată – și va cunoaște în continuare, cel puțin până la 1821 – forme deosebit de apăsătoare. De la începutul războiului, cei mai mari boieri ai țării, frații Pârvu și Mihai Cantacuzino, Dumitrache Ghica și Nicolae Dudescu, în Țara Românească, s-au dovedit a fi adepți ai alianței cu Rusia; s-a alăturat Rusiei, odată cu declanșarea războiului, și domnitorul Țării Românești, Grigore al III-lea Ghica, care numea în înaltele funcții ale statului pe marii boieri filoruși (în ordine, primii trei de sus, mare spătar, mare vistier, mare ban)⁷.

Opțiunea mării boierimi și a înaltului cler pentru alianța cu Rusia s-a concretizat, în mod deosebit, prin constituirea unei delegații care să se deplaseze la Petersburg, la curtea țarinei Ecaterina a II-a. În primăvara anului 1770, primiți mai întâi de ministrul de externe rus, contele Panin, apoi de țarină, delegații români au cerut independența deplină a Principatelor, „ceea ce – observa N. Iorga – până atunci nu se rostise niciodată”⁸; totodată, ca o garanție a stării de independență, împotriva pericolului turcesc, au cerut protecția Rusiei, precum și dreptul constituirii unei armate naționale (în cazul Țării Românești, „oștire de 20.000, oaste pământescă, spre a se afla întotdeauna întru apărarea pământului nostru”).

⁷ Pentru succesiunea evenimentelor din acest răstimp, sub raportul informațiilor, își păstrează valoarea, credem noi, prezentarea făcută de reputatul istoric Andrei Oțetea, în *Istoria României, Tratat*, vol. III, București, 1964, pp. 476-484. În tratatul recent de istorie națională, subcapitolul dedicat acestui război, ca și cele dedicate următoarelor două, aparțin istoricului Veniamin Ciobanu (*Vezi, Istoria Românilor*, vol. VI, București, 2002, pp. 615-630, 634-642).

⁸ N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. VII (Reformatorii), București, 1938, pp. 265-266.

La aceste cereri, țarina, ca și înalții demnitari ruși, au răspuns pozitiv, făcând promisiuni boierilor români, încurajându-le speranțele, iluzia independenței; o asemenea atitudine sublinia, cum observa N. Iorga, caracterul perfid al diplomației ruse, țelurile ei adevărate, expansioniste, fiind bine ascunse. Pe de altă parte, cererea boierilor români, vizând protecția Rusiei, dovedea *credulitatea* lor, tot după expresia lui N. Iorga; mai degrabă era vorba nu atât de lipsa de precauțiuni, cât de unica alternativă pe care o aveau marii boieri, la această dată, în scopul înlăturării dominației otomane, asumându-și riscurile: alianța cu Rusia împotriva Turciei.

S-a conturat, în cursul acestui război, un mijloc important de acțiune în lupta de emancipare politică dusă de români – *apelul la istorie*, invocarea ideii capitulațiilor, prin intermediul memoriilor și proiectelor de reforme adresate marilor puteri⁹. Cum se știe, afirmarea acestui mijloc de acțiune a fost prilejuită, în cursul anului 1772, de tratativele de pace de la Focșani și București, când boierii români au avut prilejul să prezinte memorii diplomaților străini, cu doleanțele lor, susținute pe baza ideii vechilor capitulații, încheiate cu Poarta, acte care asigurau Principatelor Române o autonomie deplină, proprie statelor care nu fuseseră niciodată supuse prin forța armelor.

Proiectată, în trecut, pe un fond istoric confuz și greu verificabil, pusă în circulație în memoriile adresate diplomaților străini la 1772, ideea capitulațiilor avea să se constituie pentru o îndelungată vreme, timp de peste un secol, până la câștigarea independenței depline, în 1877, într-o armă de luptă politică menită să pună în lumină aspirațiile de emancipare națională ale românilor. Ar fi de adăugat că, nu întâmplător, într-unul din memoriile adresate diplomaților ruși, austrieci și prusieni, la Congresul de la Focșani, pe lângă înlăturarea dominației

⁹ Pentru aceste importante documente, vezi Vlad Georgescu, *Mémoires et projets de réforme dans les Principautés Roumaines. 1769-1830*, Bucarest, 1970.